
MÁTÉ ÁGNES

Aeneas barátai a régi magyar irodalomban: Vergilius nem-ismeret és/vagy tabusítás?

In this paper I discuss the appearance of four figures (Euryalus, Nisus, Achates and Palinurus) taken from Virgil's Aeneid in old Hungarian poetry (16–18th centuries). I list all places these minor heroes are mentioned in the corpus represented by Régi Magyar Költők Tára series. I argue that the four heroes' limited appearance in old Hungarian poetry was due to two factors: metaphorical usage of their figures and tabooization of homosexuality. Moreover, all the places in whom a figure called Eurialus is mentioned in the old Hungarian corpus, allude to the male protagonist of Eneas Silvius Piccolomini's love story, the Historia de duobus amantibus and to its early translation in Hungarian. In old Hungarian literature Eurialus denoted a heterosexual male hero rather than an eromenos of Greek love tradition.¹

A dolgozat tárgya Vergilius *Aeneis* című eposzának négy kisebb szereplője, Achates, Palinurus, Nisus és Euryalus, akik elvéve fordulnak elő a régi magyar irodalom közköltészeti alkotásaiban, különösen, ha előfordulásuk számát a poéma főhősének, Aeneasnak az egyértelmű ismertségével vetjük össze. A tanulmány számba veszi e *minores* figurák összes feltűnését a *Régi Magyar Költők Tára* köteteiben, és elemzi viszonylagos ismeretlenségük lehetséges okait.

Az elmúlt nagyjából tizenkét évben sokat foglalkoztam Eneas Silvius Piccolomini *Historia de duobus amantibus* című neolatin novellájának² a szöveghagyományával és európai hatástörténetével,³ s az a kutatásom

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Receptió Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg, a szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa.

² PICCOLOMINI (2001).

³ MÁTÉ (2018).

vetette fel a jelen tanulmányban tárgyalt kérdések zömét. A *Historia* története egy sienai polgárasszony és a császári kíséret tagjaként a toszkánai városba érkező frank lovag szerelmi viszonyát meséli el. Mint emlékezhetünk rá, a hódító idegent és barátait Vergilius *Aeneis*éből kölcsönzött nevekkal látta el Piccolomini: a hősszerelmes Eurialust⁴ Nisus és Achates aktívan segíti Lucretia meghódításában, Palinurus pedig néma szereplő. Olyan jelenet csak a novellában fordul elő, de hiányzik az ihlető eposzból, ahol ezek a szereplők együttesen lennének jelen. Piccolomini elbeszélésében Eurialus álruhában tér haza épp Lucretiával töltött első randevújáról, amikor Siena valamelyik szűk utcáján szembetalálkozik fent nevezett három barátjával.⁵ Eurialus, Nisus, Achates és Palinurus nevét tehát Piccolomini története kapcsolja egybe, míg az *Aeneis*ben csak páronként, szétszórva tűnnek fel különböző jelenetekben. Nagy valószínűséggel e figuráknak az eposzban jellemző sporadikus megjelenése okozta, hogy az átlagos 15–16. századi európai olvasók és másolók fejében neveik nem alkottak egy asszociációs kört, és egyikük neve nem hívta elő automatikusan az összes többi szereplő nevét. Legalábbis erre a tényre enged következtetni az, hogy a Piccolomini novelláját papírra és pergamenre vető, közel száz másoló és nyomdász az Eurialus három barátjának nevét tartalmazó helyet rengeteg hibával, gyakran teljesen értelmetlenül örökítette tovább. Nemrég megjelent monográfiámban egy táblázatba foglaltam a három barát nevének variánsait, közülük itt csak néhány érdekesebbet emelek ki, amelyek Európa különböző régióiban összeírt kódexekből és kiadásokból származnak a német területektől a római és velencei könyvmásoló- és nyomtató műhelyekig: (4.) Nisum Achastem Palinurumque, (6.) Nisum achatem palmirumque, (11.) Nisum achte palum utromque, (19.) Nisum Acatem Plinirumque, (20.) visum Achatem Palmierumque.⁶

A novella szöveghagyományában jelentkező temérdek másolási hibát látva jutottam arra a következtetésre, hogy Piccolomini adott szöveghelye és benne a három hős neve legalábbis nem volt transzparens a

⁴ A megkülönböztethetőség érdekében Piccolomini hősének nevét Eurialus formában, i-vel használom.

⁵ PICCOLOMINI (2001: 72).

⁶ MÁTÉ (2018: 323–324).

művel foglalatосkodó írástudók többségének, függetlenül attól, hogy Európa melyik részén dolgoztak.

A nagyobb, európai mintán szerzett benyomásaim tehát megnyugtattak a tekintetben, hogy egyáltalán nem furcsa, hogy Piccolomini novellájának magyar fordításában, az *Eurialus és Lucretia históriájában* is csak Nisus szerepel, a másik két férfiról, Achatesről és Palinusról pedig csak mint Eurialus névtelen barátairól hallunk.

Korábban, varsói doktori disszertációm írása alatt azt is felmértem, hogy még ennek a két szereplőnek a kihagyása ellenére is az *Eurialus és Lucretia* az a mű, amely a *Régi Magyar Költők Tára* XVI. századi sorozatában megjelent verses szövegek közül messze a legtöbb mitológiai és klasszikus irodalmi szereplő nevét tartalmazza. A szerelmi históriában szereplő kb. negyven mitológiai és klasszikus műveltségi alak említése ugyanis nagyjából kétszer annyi, mint a mezőnyben ezt a művet követő alkotások ismeretanyaga.⁷ Ezen a vonalon továbbhaladva lettem tehát kíváncsi arra, hogy Vergilius kisebb hősei közül ez a négy, Piccolomini munkája által latinul még inkább ismertté tett figura mennyi helyet kapott az immár magyarul is megszólaló hazai irodalomban, azon belül is a költészetben.⁸

Achates

Az első, bennem korábban nem tudatosodott tény Eurialus, Nisus, Achates és Palinurus alakjával kapcsolatban az, hogy bár a 16. században Vergilius *Aeneis*ének elkészült az első magyar fordítása Huszti Péter tollából,⁹ ebben a szövegben a négy közül egyik figura sem kapott szerepet. Sőt „tulajdon jegyzésben” (hogy Sylvester János szép kifejezését használjuk), vagyis bizonyíthatóan Vergilius eposzára utaló módon a *RMKT* XVI. századi sorozatának eddig publikált köteteiben a négy hős közül csak Achates fordul elő. A XVII. és XVIII. századi *RMKT*-sorozatok köteteiben azonban még Achates említésével nem találkozunk. Az egyetlen előfordulás egész pontosan az *RMKT* XVI. századi

⁷ MÁTÉ (2014).

⁸ GYÁRFÁS István 18. századi prózafordításával tehát itt nem foglalkozom. GYÁRFÁS (1995).

⁹ VARJAS et al. ed.(1990: 465–521).

sorozatának 2. kötetében található, ahol egy névtelen szerző köti össze az akhát kő emlegetését Aeneas hűségés kísérőjének képével:

Vala ilyen haszna az nagy drága kőnek,
Kit most is az bölcsek írnak akátesnek,
Ki ujjába tenné, azt meg nem látnájak,
Az Szicziában azt először lelték.

Akhátesvel[!] ment volt Éneás Kárthágóba,
Mikor Didó asszony bément az templomba,
Virgilius írja az Éneidésben,
Nem látta út akkor senki az templomban.¹⁰

Az ismeretlen költő tehát azt állítja, hogy az akhát kőnek láthatatlanná tévő erőt tulajdonítottak, amit az is bizonyít, hogy Achates társaságában Aeneas is láthatatlanul kereste fel Karthágót. Szerzőnk itt az *Aeneis* első énekének arra a jelenetére utal, amikor Venus felhőbe rejtve küldi Aeneast és Achatest Dido városába.¹¹ A 11. századi Marbodeus rennes-i püspök egy kövekről szóló hexameteres tankölteményében, felhasználva Plinius, Solinus, Albertus Magnus és mások írásait, úgy értelmezi a „fidus Achates” figuráját, hogy Aeneas valószínűleg egy achát követ hordott magánál, amely szebbé, jobb megjelenésűvé és ékesszólóvá tette, így idegenek is megkedvelték, ezért menekült meg számos bajtól utazása során.¹² A Vergiliust allegorikusan értelmező kommentátorok pedig évszázadok óta állítják, hogy Achates azért egy sokszor láthatatlan, épp csak fel-felbukkanó kísérőként jelenik meg Aeneas mellett, mert ő Aeneas személyiségének másik része vagy *alter egója*, és mint szimbólum egy olyan kő, amelyet a fejedelmeknek kell viselni, mint a barátság,

¹⁰ SZILÁDY ed. (1881: 379, 257–264skk).

¹¹ Verg. A. 1, 411–414: „Ámde Venus lágy ködbe takarta az elsietőknek / léptét, felhőfátyollal, mint sűrű palásttal, / senki se láthassa, s ne is érinthesse ruhájuk / és ne rohanja meg őket kérdéssel, hova mennek.”

¹² *Marbodei galli poetae vetustissimi de lapidibus pretiosis enchiridion, cum scholiis pictorii villingensis*, Freiburg, 1531, 10r: *Portanti munus, viresque ministrat achates, / Facundumque facit, gratumque bonique coloris, / Et persuasorem, mundoque deoque placentem. / Huc Anchisades comitante pericula vicit.* Az Achatesről szóló második caput a 9r–11r oldalakon található. Marbodeus középkori jelentőségéről ld. ADAMS (1995).

jó tanács, bölcsesség stb., tehát a vezetői erények jelképét. Az achatés kőről különböző antik kultúrák is úgy tartották, hogy egyéb tulajdonságai mellett láthatatlanná tesz, és az ellenség fegyverét maga ellen fordítja.¹³ Az ismeretlen magyar szerző tehát az akhát kőnek e régóta számon tartott tulajdonságát Achatesnak az eposzban betöltött kísérői szerepével és láthatatlanságával fűzi össze.

Palinurus

Aeneas hajóhadának kapitánya, Palinurus mint a jó kormányos metaforája csak két, már 17. századi költeményben tűnik fel. Mindkét esetben az állam mint hajó és az uralkodó mint jó kormányos képzettársítása kapcsolódik Palinurus alakjához. Az egyik előfordulása Felvinci Györgynek a Nádasdy *Mausoleumból* készült verses fordításban található meg.¹⁴

Bizonyára ennyi országok szélvészén,
Kikre Palinurus modra volt ültetvén,
Ez egész világnak csendességet nyervén,
Szükség, Salamonnal hogj nagjobb lött légjen.

A másik hely Zilahi János Magyarország sorsán kesergő énekében bukkan fel:¹⁵

Rajtad a sok inség, nintsen tanátsosod,
Mélly vizeken evezsz, nintsen kormányosod,
Jó hajósod,
Hiv Palinurusod,
Mikor végzed sűrű sóhajtásod!

A Palinurus alakját idéző szerzők száma tehát ritka a régi magyar költészetben, és figurájának használata is konvencionális, amennyiben a hajó–állam–kormányos metaforakörben mozog.

¹³ BREWER (é.n.: 15).

¹⁴ Felvinci György, *Mausoleum Potentissimorum ac gloriosissimorum regni apostolici regum et primorum militum Ungariae ducorum*. VARGA ed. (1988: 344).

¹⁵ Zilahi János, *Phaeton tüze, melly Magyar Országának mostani sorsát különböző rendű énekben befoglalja*. JANKOVICS ed. (1991: 324).

Nisus és Euryalus

Mielőtt Nisus és Euryalus, a vergiliusi eposz összetartozó figuráinak problémájára térnék, meg kell jegyezni, hogy egyetlen olyan helyet találtam az *RMKT*-sorozatban, amely a Nisus nevet említi. Bárkányi János egy Rákóczi Juliannának ajánlott művében – amely a hölgy névadó szentjének történetét meséli el – idézi fel a megarai Nisus király történetét, akinek Scylla lánya az ellenséges Minósz király szerelméért elárulta apját és szülővárosát.¹⁶

Jeles szép hajain Nisus királt bura
 Scylla fris leanya hozza akkor jajra,
 Midőn lopva gerjedt haját nyirására,
 Mellyel veszelt hozot atya s orszagara.

A történetet Bárkányi ismerhette Vergiliusból, aki a *Georgicá*ban emlékezik meg róla, de mint látjuk, ez nem az eposzban dicsőített fiúszerető Nisus alakjának megjelenése a magyar költészeti anyagban.

Rátérve a fiúszerelmet és katonai hősiességet megtestesítő pár, Nisus és Euryalus alakjára, az elemzés a költőileg is kiemelkedő Zrínyi Miklós kivételével leginkább a két alaknak a régi magyar költészetben jelentkező hiányáról számolhat be. Ahogyan fentebb elhangzott, ugyan a 16. században Huszti Péter elkészítette Vergilius eposzának első fordítását, az *Aeneis* 9. énekében szereplő epizód a rutulusok táborának felforgatásáról mégsem kap említést a magyar fordító tolmácsolásában. Ez az elhallgató hozzáállás tehát nem példa nélküli a magyar régiségben. Lássunk egy hasonló példát a neolatin novellairodalom magyarországi recepciójának köréből is!

Mint Csehy Zoltán a boccacciói eredetű, világos homoerotikus vonásokat tartalmazó Titus és Gisippus történet (*Decameron* 10, 8) Szegedi Veres Gáspár-féle fordítása kapcsán megállapította, a magyarországi szerző jelentősen halványítja a férfiak közötti szerelmi kapcsolatra való utalásokat.¹⁷ Titus és Gisippus antik előképei Pylades és Orestes, akik-

¹⁶ Bárkányi János, *Tövissek közt nyíló szép rózsa, azaz szüz szent martyr Juliana*. VARGA ed. (1986: 579).

¹⁷ CSEHY (2014: 170–179).

nek a kapcsolatát a görög mitológiában olyan férfi párok viszonyához hasonlítják, mint Thészeusz és Pirithousz, Akhilleusz és Patroklosz, és akiknek asszociációs köréhez Ovidius költészetében – Vergilius nyomán – már Euryalus és Nisus is csatlakozott.¹⁸ A Titus és Gisippus közötti viszony tehát antik irodalmi példákkal hozható párhuzamba, de annak jellegét mégis csak kódolva adja közönsége tudtára Szegedi Veres Gáspár. Huszti Péternek az a gesztusa pedig, hogy Nisus és Euryalus, az *erastés* és *erómenos* szerepeit betöltő két ifjú történetét kihagyja az erkölcsi normalizáló szándékkal írt, saját közönségre adaptált Vergilius fordításából, a tabusító szándékot már egyenesen az elhallgatással váltja fel.

Csehy Zoltánt ismételve elmondható, hogy a Boccaccio–Beroaldo-i Titus és Gisippus történet magyar változatában azokat a részeket, amelyek arra utalnak, hogy a két ifjú együttes nevelődése során mindenüket megosztották és rendszeresen átjártak egymás hálószobájába is, Szegedi Veres kihagyja, és az átjárást csak akkor biztosítja hősei számára, amikor már egy leány, Sophonisba mellett kell helyet cserélniük az ágyban. Szegedi Veres tehát a homoszocialitás felől a normatív heteroszexuális viselkedés felé viszi a történetet. Ugyanakkor azt a magyar fordító Szegedi Veres is elmondja, hogy a történet végén nemcsak Titus él házasságban Sophonisbával, de Gisippust is kiházasítják Titus húgával, s így a mű a barátság, a házasság és a hitvesi hűség dicséretét hangoztatja. Azt az eredetiben szereplő mozzanatot viszont Szegedi Veres fordítása nem említi, hogy a két pár a házasságkötések után négyesben él egy fedél alatt, ami alkalmat adhat rá, hogy Titus és Gisippus időnként visszataláljon ifjúkori önmagához, és a köztük egykor fennállt kapcsolathoz.

Csehy Zoltán kitűnő elemzéséből külön felhívnam a figyelmet arra, hogy Szegedi Veres egy latin mottót választ költeménye elé Martialis egyik homoerotikus színezetű epigrammájából (6, 11), ami Pyladesre és Orestesre utal,¹⁹ majd a mű vége felé, amikor a két férfi kölcsönösen vállalná egymás helyett a halált, ezekre a mitológiai hősökre a magyar szövegben is utalás történik. „Ez eszes ember érté, hogy volnának / Tökéletes igaz barátságosok, / Kik egymásért halált is szenvedének, / Mint

¹⁸ WILLIAMS (2012: 148–155).

¹⁹ Idézi CSEHY (2014: 172): *Ut praestem Piladem, aliquis mihi praestet Orestem, / Hoc non fit verbis, Marce, ut ameris: ama!*

Pylades és Orestesről írák.”²⁰ A magyar fordítás a históriás énekekre jellemző módon megmondja, hogy a tökéletes barátság képviselőit kell érteni a két figurán, de a mélyebb értelmet, a martialisi *sub-textus* jelentőségét meghagyja a beavatottnak, a latin kultúrában jártas személyeknek. A két nyelvi kód, a magyar világos állításai és a latin mögöttes értelme együtt adják ki Szegedi Veres Gáspár üzenetét arról, hogy pontosan milyen kapcsolat kötötte össze Titust és Gisippust. Ha valaki nem rendelkezett a latin kultúra többlettudásával, valóban érthette a történetet csak a barátságból eredő önfeláldozás példajaként. Véleményem szerint tehát Szegedi Veresnél a nyelvi tabusítás azon formájával van dolgunk, amikor az anyanyelven tiltott szót vagy üzenetet egy másik nyelven fejezzük ki – kicsit hasonlóan ahhoz, ahogyan a totemtilalom miatti tabusítás következtében a magyarság szláv nyelvből kölcsönözte például a medve jelentésű szót.

Mint Thimár Attila egy tanulmányában kimutatta, Huszti Péter *Aeneis*-ében már Dido Aeneas iránti szerelmét is úgy interpretálja, mint házasságtörést, egyrészt mert a pár házasságon kívül vegyül szerelembe, másrészt mert Huszti véleménye szerint Dido hűtlen lesz elhunyt férjéhez.²¹ Ilyen szigorú erkölcsi elvek mellett világos, hogy Huszti világnézetével nem volt összeegyeztethető Nisus és Euryalus epizódja. Amíg Szegedi Veres Gáspár csak a klasszikus kultúrába beavatottak számára kommunikálta a férfiak közötti szerelem tényét, addig Huszti Péternek az *Aeneis* fordításában tükröződő attitűdje már a szexuális tabu teljes tiszteletben tartásához, azaz a férfiak közötti, a keresztény értelmezés szerint tiltott szerelmi viszony elhallgatásához vezetett.

Úgy tűnik, hogy részben a műfaji közösség, részben a szerző irodalmi műveltségi szintje miatt Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmének* Juranics és Radivoj kalandját elbeszélő része az egyetlen igazi, értő imitációja Nisus és Euryalus történetének a régi magyar verses művek között.²² Szempontunkból Kiss Farkas Gábor megállapítása fontos, aki egy

²⁰ Idézi CSEHY (2014: 178).

²¹ THIMÁR (2012).

²² FERENCZI (2009) Attila írt arról, hogy a Nisus és Euryalus epizódja hogyan bontja meg az eposzi egységet Vergilius művében a költői nyelv, a beépített intertextusok és a

helyütt zárójelben jegyzi meg, hogy Vergilius eposzának éppen ez az epizódja az, amelyet Zrínyi a leghosszabban, összefüggően, mintegy 72 versszakon keresztül (9, 6–78) imitál saját eposza kilencedik énekében.²³ A hosszú imitáció véleményem szerint jól mutatja, mennyire érdekesnek tartotta Zrínyi Vergilius művének ezt a részét, még ha ízlésbeli különbségek világosan látszanak is az antik szerző és a Krisztus bajnokát a pogány elleni harcában megéneklő keresztény költő között. Nem arról van szó, hogy Zrínyi teljesen tabusítaná a szexualitást eposzában, hiszen a datolyapálmák módjára „öszvecsingolódó” Delimán és Cumilla a nyílt színen lesznek egymáséi az *Obsidio Szigetianában*,²⁴ hanem arról, hogy Zrínyi kifejezetten a férfiak közötti vonzalmat szelídíti bajtársiassággá művében. A vergiliusi homoerotikus felhang Zrínyi előadásában nem jellemzi Juranics és Radivoj kapcsolatát, jóllehet Juranics szépségét megemlíti szerzőnk műve ötödik (57. versszak)²⁵ és kilencedik énekében is (73. versszak),²⁶ a *Szigeti veszedelemnek* ugyanazokban a részeiben, mint amelyekben Vergilius Nisus és Euryalus kapcsolatáról mesélt a maga eposzában.

Eurialus és Lucretia

Végezetül még egy sor idézetet kell áttekintenünk, amelyek az Eurialus nevet önállóan, eposzbeli barátjától függetlenül tartalmazzák. Ahogyan az *Aeneis*-beli Nisus sem fordul elő „tulajdon jegyzésben” az *RMKT*

platonikus hagyomány segítségével, s ezáltal hogyan kapcsolódik az eposz ezen része a görög szerelmi elégiaköltészetéhez is.

²³ KISS (2012: 81–82): „Zrínyi mégis inkább egy másik jelenettel ötvözte össze Juranics és Radivoj halálát, minden bizonnyal azért, hogy az amúgy is szokatlanul hosszúra nyúlt folyamatos imitációt (IX, 6–78 – tehát 72 versszak, a legterjedelmesebb egységesen imitált rész a Szigeti veszedelemben!) megszakítsa, variálja. [...] A jelenet imitációja azonban meglepő módon nem csak erre az egy énekre korlátozódik. Zrínyi abban is követi Vergiliust, hogy először az V., majd a IX. énekben szerepelteti a párost, bár egymás iránti vergiliusi vonzalmukat (*Aen.* 5, 295–296) szelídíti.”

²⁴ ZRÍNYI (1993: 192, 51. vsz).

²⁵ ZRÍNYI (1993: 87): „Íffiu Juranics, melynél szebb iffiat / Soha az nap szeme világon nem láthat.”

²⁶ ZRÍNYI (1993: 150): „Leesik Juranics, mint egy szép virágszál, / Kit kegyetlen munkás nagy vassal lekaszál, / Avagy ha tövéből kidül liliumszál, / Mely szép növéseben tava-szi mezőn áll.”

versanyagában, úgy az Eurialus nevét citáló alábbi idézetek sem a vergiliusi hős történetét idézik fel, hanem kivétel nélkül mind a Piccolomini szerelmi történetének hősét, illetve a magyar históriás ének férfi főszereplőjét jelentik. Eurialus és Lucretia alakja ugyanis nagyon hamar, valószínűleg már Balassi Bálint 30. *Mire most barátom* incipitű versében a tragikus szerelem emblematisz figuráivá váltak, hogy azután a közköltészet szintjén is mint ilyenek köszönjenek vissza a 17–18. század folyamán.

(...) Lucrétia
 Meg hala nagy bánatjában,
 Hogy el hagyaték utában,
 Eurialustól váltában.²⁷

Igen szomorú volt végre meg is holt volt Lucretia bűvában,
 Hogy szeretőjétől, szép Euriálustól el hagyaték utában,
 Meg átkozá magát, meg állá bosszúját, meg hala bánatjában.²⁸

A két sienai szerelmes neve klasszikus és bibliai figurákkal, illetve a magyar kultúrába csak a 16. század folyamán, olasz-latin közvetítéssel bekerülő hősökkel (például Cimone és Ghismonda) kerül egy kategóriába a tragikus végű szerelem asszociációs alapja révén:

Parisnak engettem Helénát,
 Euriálusnak Lucretiát,
 Ám birja Cimon Viginiát[!],
 Gyisquárdus is szép Gismundát.²⁹

Hannibált Sándorral baromnak kiáltsad,
 Euriálust, Virgil bátran szóljad,
 Aristotelesszel,
 Pokolra valóknak mondod is, te lássad.³⁰

Absolonnak Tamár nevő huga miát,
 Ez Eurialusért veszté Lucretiát,

²⁷ *Egy keserves*. STOLL ed. (1961: 75, 15. vsz).

²⁸ *Pográni*. STOLL ed. (1961: 314, 7. vsz).

²⁹ *Be nem telik abban kedvem*. STOLL ed. (1961: 32, 3. vsz).

³⁰ VARGA ed. (1981: 573–574, 8. vsz).

Ez pusztítá görög hadakkal Frigyiát.³¹
(ti. a szerelem)

Az utolsó előttiként idézett strófa pedig valószínűleg Piccolomini eredeti latin szövegének, a *Historia de duobus amantibus*nak az ismeretére is utal, amelyben az érvelés és a felhozott példák ugyanolyan sorrendben követik egymást, mint a sajnos csak egy levélgyűjteményben, töredékesen fennmaradt versben.³²

Egy magasabb regiszterbe tartozó latin versegyüttest említenék még, amelyben Euryalus és Nisus kivételesen valóban a vergiliusi hősökre utalva jelenik meg, bár elég furcsa kontextusban. A 17. század első felében egy epithalamiumokat tartalmazó brassói nyomtatványban (RMNY 2967) az ifjú párt magukat Euryalusnak és Nisusnak nevező barátai köszöntötték: *Mnemosynon nuptiale in honorem ... Iohannis Alesii, ss. Theolog. Et LL. aa. Stud. Viri, olim ... Iohannis Alesii ecclesiae Honibergensis ephori filii, sponsi, pariter Marthae Bergerianae ... Iohannis Herrmanni societatis centum-virilis commembri ... relictæ viduæ, nunc sponsæ erectum ab Euryalo et Niso anno MDCLXI. d. Feb. 13. Coronæ (MDCLXI)*³³

Legalább öt szerző versei olvashatók a kiadványban, s talán tréfás költői versengéséről van szó. Lehetséges, hogy a bajtársias Nisus és Euryalus említése valami intim, a baráti társaságban dívó vicc volt, amelyet az ifjú pár férfitagja, maga is művelt ember (teológus hallgató) jól értett, de az utókor előtt rejtve marad az értelme. Hiszen odáig azért mégse merészkednék, hogy azt feltételezzem, a vőlegény két barátja éppen egy esküvőre nyomtatott verskoszorúban jelentette volna be *coming-out*ját ország-világ előtt.

³¹ Toth István, *Tisztaságos Susanna élete*. KÜLLÖS–CSÖRSZ (2000: 261, 70. vsz).

³² Erről részletesen ld. MÁTÉ (2014). Vö. PICCOLOMINI (2001: 40): *Num me licebit, quod Iulium licuit, quod Alexandrum, quod Anibalem? Viros armatos refero? Aspice poetas: Virgilium per funem tractus ad mediam turrim pependit, dum se muliercule sperat usurum amplexibus. Excuset quis poetam ut laxioris vite cultorem; quid de philosophis dicemus, disciplinarum magistris et artis bene vivendi preceptoribus? Aristotelem tanquam equum mulier ascendit, freno cohercuit et calcaribus pupugit.*

³³ Xeroxmásolata az Országos Széchényi Könyvtárban RMK II. 965b (cop.) 1. és 2. péld. jelzeten.

Összegezve a fentieket, az állapítható meg, hogy Vergilius eposzá-
nak kisebb hősei, akik Aeneas társaiként és kísérőiként szerepelnek az
*Aeneis*ben, névvel szinte alig tűnnek fel a 16–18. századi magyar nyelvű
közköltészetben. Összehasonlítva az eposz főhősének, Aeneasnak a szá-
zas nagyságrendű előfordulásával, ezek a figurák szinte észrevétlenek
maradnak a (csak) magyarul verselők és értők számára. Egyetlen kivé-
telt ez alól Eurialus neve jelent, amelyen azonban már csupán másodla-
gosan, vagy egyáltalán nem Vergilius Róma-alapító hőseit, hanem Eneas
Silvius Piccolomini, illetve a Pataki Névtelen szerelmi históriájának
sienai hódításáról híres férfi főszereplőjét értették. Ilyen módon Vergili-
us *erómenosa* a magyar közönség számára egy tragikus szerelmet előidé-
ző, házasságtörő, de egyértelműen heteroszexuális férfivé lényegül át. A
dolgozat címében feltett kérdésre a válasz tehát igenlő: meglátásom sze-
rint mind Vergilius eposzájának felszínes ismerete, mind a homoszexuális
férfiak közötti kapcsolat tabusítása és az ezzel járó jelentésmódosítás
közrejátszott abban, hogy Aeneas barátairól alig hallani a régi(bb) ma-
gyar irodalomban.

Felhasznált irodalom

- ADAMS 1995 F. D. ADAMS, *Medieval Mineralogy*, Mineral Books, 26/4
(July–August 1995), 1–23.
- BREWER É.N. Agate, in: BREWER'S *Dictionary of Phrase and Fable*, New York, é.n.,
15.
- CSEHY 2014 CSEHY Z., *Szodoma és környéke, Homoszocialitás, barátságretorika és
queer irányulások a magyar költészetben*, Pozsony, 2014.
- FERENCZI 2009 FERENCZI A., *Az egységesség problémája a Nisus és Euryalus-
epizódban (Vergilius, Aeneis 9, 176–502)*, Antik Tanulmányok, 53
(2009), 45–59.
- GYÁRFÁS 1995 GYÁRFÁS I., *Virgilius poetának Aeneise*, kiad. Thimár Attila, Buda-
pest, 1995.
- JANKOVICS ed. 1991 JANKOVICS J. (szerk.), *Énekek és versek (1686–1700)*, Régi Magyar
Költők Tára 17. század, 14., Budapest, 1991.
- KISS 2012 KISS F. G., *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*, Budapest, 2012.
- KÜLLŐS–CSÖRSZ 2000 KÜLLŐS Imola – CSÖRSZ Rumen István (szerk.), *Közköltészet I.
Mulattatók*, Régi Magyar Költők Tára 18. század, 4., Budapest,
2000.
- MÁTÉ 2014 MÁTÉ Á., *Amanti italiani in veste ungherese. La fortuna di tre storie
d'amore umanistiche nel Cinquecento ungherese*, kézirat, Varsavia,
2014.

- MÁTÉ 2018 MÁTÉ Á., *Egy kora újkori sikerkönyv története: 15–16. századi szövegvariánsok és fordítások Eneas Silvius Piccolomini Historia de duobus amantibus című szerelmes regényéből*, Budapest, 2018.
- PICCOLOMINI 2001 E. S. PICCOLOMINI, *Historia de duobus amantibus*, szerk. Donato Pirovano, Alessandria, 2001.
- STOLL ed. 1961 STOLL B., *Szerelmi és lakodalmi versek*, Régi Magyar Költők Tára 17. század, 3., Budapest, 1961.
- SZILÁDY ed. 1881 *Régi magyar költők tára, III: XVI. századbeli magyar költők művei, 2, 1540–1555 (Tinódi Sebestyén összes művei)*, közzéteszi SZILÁDY Áron, Budapest, 1881.
- THIMÁR 2002 THIMÁR A., *Szerelem és szexualitás: az Aeneis barlangjelenete a régi magyar fordításokban*, in: Szentmártoni Szabó G. (szerk.), *Ámor, álom és mámor: a szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete: tudományos konferencia, Sátoraljaújhely, 1999. május 26–29.*, Budapest, 2002, 191–209.
- VARGA ed. 1981 VARGA I. (szerk.), *Az 1660-as évek költészete*, Régi Magyar Költők Tára 17. század, 10., Budapest, 1981.
- VARGA ed. 1986 VARGA I. (szerk.), *Az első kuruc mozgalmak korának költészete: 1672–1686*, Régi Magyar Költők Tára 17. század, 11., Budapest, 1986.
- VARGA ed. 1988 VARGA I. (szerk.), *Szentpáli N. Ferenc, Felvinczi György, Pápai Páriz Ferenc és Tótfalusi Kis Miklós versei*, Régi Magyar költők tára 17. század, 13., Budapest, 1988.
- VARJAS et al. ed. 1990 VARJAS B. et al. (szerk.), *XVI. századbeli magyar költők művei: 1567–1577 (Valkai András, Görcsöni Ambrus, Majssai Benedek, Gergelyi Albert, Huszti Péter énekei, Eurialus és Lucretia históriája, Telamon históriája, Bogáti Fazakas Miklós folytatása Görcsöni Ambrus históriájához)*, Régi Magyar Költők Tára 16. század, 9., Budapest, 1990.
- WILLIAMS 2012 C. A. WILLIAMS, *Reading Roman Friendship*, Cambridge, 2012.
- ZRÍNYI 1993 ZRÍNYI M., *Szigeti veszedelem*, szerk. Király Erzsébet, Budapest, 1993.